

RAMON TURRÓ

UNA INTRODUCCIÓ AL SEU PENSAMENT

SALVI TURRÓ

1. Caracterització general del seu pensament

A l'hora de donar un tret definitori del pensament de Ramon Turró, topem d'entrada amb una disparitat de parers: per a Unamuno, *Els orígens del coneixement: la fam* coincideix amb les intuïcions bàsiques del seu propi vitalisme¹; en canvi, Serra Hunter el qualifica de positivisme portat per una «preocupació contrària a la filosofia moderna i que s'inclina gradualment a veure en la filosofia escolàstica la veritable continuació de l'esperit filosòfic grec»²; Ferrater Mora hi veu una «interpretació naturalista del kantisme»³; i P. Lluís Font sosté que «representa una forma de positivisme espiritualista (per utilitzar una etiqueta que se sol aplicar a alguns filòsofs francesos)»⁴. Judicis tan heterogenis demanen, és clar, una relectura i revisió atenta de l'obra de R. Turró, en especial pel que fa al seu «positivisme», la caracterítisca que potser més es remarca del seu pensament.

Sens dubte, es troba en R. Turró una constant antimetafísica⁵ —herència, potser, de Llorens i Barba i la seva filosofia del sentit comú?—, en el sentit d'una ferma oposició a tota hipostatització de conceptes, hipòtesis o teories en entitats abstractes de realitat ontològica al marge dels fets experimentats. L'exemple paradigmàtic

1. M. DE UNAMUNO, pròleg a *Orígenes del conocimiento*, Barcelona: 1917, p. 5.

2. J. SERRA HUNTER, «Característiques fonamentals de la filosofia d'en Turró», introducció a *El mètode objectiu*, Barcelona: 1927, p. 11.

3. J. FERRATER MORA, *Diccionario de Filosofía*, vol. IV, Madrid: Alianza Editorial, 1990, p. 3331.

4. P. LLUÍS FONT, «Un segle de filosofia a Catalunya», a: P. CASANOVAS (ed.) *Filosofia del segle XX a Catalunya: mirada retrospectiva*, Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell 2001, p. 45.

5. Deixem de moment sense precisar si «antimetafísica» equival automàticament a «antisubjectivista i antimoderna», com vol Serra Hunter.

d'aquesta posició de fons, l'ofereix la polèmica primerenca amb el seu mestre Letamendi.

José de Letamendi (1828-1879; professor de Medicina a Barcelona de 1860 a 1878) defensava una medicina en la qual es combinaven elements vitalistes amb construccions matemàtiques per donar raó dels processos fisiològics desconeguts. A Turró, les posicions de Letamendi li resulten hipòtesis metafísiques rebutjables perquè: (1) la utilització d'elements espirituals («energia vital») per explicar els fenòmens orgànics contradiu els principis de l'observació experimental, i (2) el fet d'introduir models matemàtics per suplir dèficits d'observació o d'inducció suposa un «logicisme» que, reduint *a priori* la realitat a exigències de la raó, impossibilita d'enfrontar-se directament amb els fets.

Més enllà d'aquesta polèmica, i considerat en el seu vessant més teòric, aquest «positivisme» palesa la seva peculiaritat en les consideracions metodològiques que Turró fa sobre psicologia i fisiologia.

El mètode introspectiu com a tal només dóna vivències aïllades, però no permet establir connexions causals entre elles. Per això, és insuficient per al coneixement del psiquisme. Per tal d'entendre el psiquisme, cal començar per analitzar el nivell inferior de la consciència: el de la sensibilitat orgànica (experiència tròfica), i fer-ho, certament, a partir dels mètodes experimentals de la fisiologia.

Això no implica, tanmateix, sostenir un reduccionisme: «Entre el procés fisiològic i el procés psíquic hi ha un misteri. L'un no és pas causa eficient de l'altre, i el fet psíquic no resulta d'una transformació del fet psicològic»⁶. En efecte, si reduíssim el psíquic al fisiològic, cauríem també en una construcció metafísica no avalada pels fets. Per això, la posició de Turró es limita a dir que (1) el fisiològic és, sens dubte, un antecedent necessari del psíquic, però (2) quina sigui la connexió entre ambdós, ara per ara ho ignorem i hem de deixar-ho obert a la ciència futura. En suma, el respecte a allò donat experimentalment obliga a mantenir un dualisme semàntic, sense pronunciar-se sobre si hi ha o no un dualisme ontològic.

En aquest context, el «positivisme» de R. Turró és clarament un «positivisme crític» que no redueix automàticament allò psíquic a fets orgànics, sinó que es manté en els límits provisionals de la recerca experimental: més proper, per tant, a posicions neopositivistes que no pas al positivisme comtià del XIX.

6. R. TURRÓ, citat per J. SERRA HUNTER, *op. cit.*, p. 13.

2. La teoria del coneixement

Al meu parer, més que en la metodologia psicofisiològica, és en la teoria del coneixement on trobem l'aportació filosòfica més rellevant de R. Turró, i bàsicament en dos textos: *Els orígens del coneixement: la fam* —de què depenen els opuscles de 1913 i 1918— i *Filosofia crítica*. De fet, totes dues obres es complementen, però de tal manera que sols des de la segona adquireix el seu ple sentit la primera. Per això, i enfront del que és habitual, consideraré la *Filosofia crítica* com el text «fonamental», des del qual situar adequadament *Els orígens del coneixement*.

El curs *Filosofia crítica* s'enceta amb unes consideracions prèvies —recomanables encara avui com a introducció a la tasca filosòfica— que per si soles ja situen el seu autor fora d'un positivisme ingenu: la necessària distinció entre la investigació dels fets i els supòsits que possibiliten la recerca empírica; la tipificació d'aquests supòsits en els problemes categorials clàssics, com ara els de la substancialitat o causalitat; la comprensió de la filosofia com a estudi de la validesa d'aquests supòsits (i.e. teoria del coneixement). Per tant, la concepció filosòfica de Turró se situa d'entrada en una perspectiva «kantiana» en sentit ampli: anàlisi dels supòsits que permeten la recerca científica en general.

Compte, però! Perquè l'expressió «filosofia crítica» no comporta tampoc una represa del kantisme escolar en la seva literalitat com a recerca de *l'a priori*, sinó que «l'anar trobant una visió, un aspecte de la cosa, un aspecte nou, distint del que els altres han presentat, és ço que fonamentalment constitueix el que anomenem *Filosofia crítica*»⁷. Es tracta, en suma, de distingir les diferents posicions filosòfiques sobre el problema gnoseològic i, per una mena d'integració, intentar arribar a la resolució final.

D'aquí l'estructura, alhora històrica i sistemàtica, que adopta el curs. Lliçó I: filosofia antiga i medieval o elaboració de la teoria empírica (o objectiva) del coneixement; lliçons II-IV: filosofia moderna de Descartes a Kant, crítica de la teoria empírica i elaboració de la teoria subjectiva del coneixement; lliçons V-VII: superació de les apories kantianes per una epistemologia de base psicomotora i tròfica —enllaç amb l'obra de 1912—; lliçó VIII: balanç de les filosofies postkantianes sota el fil conductor de la solució dissenyada per les lliçons anteriors.

Palesament, aquesta divisió de la història de la filosofia és enormement tòpica i discutible. Però com que el text no és primàriament d'orientació historiogràfica, prescindirem de discutir tals insuficiències.

7. R. TURRÓ, *Filosofia crítica*, Barcelona: Editorial Catalana, 1918, p. 7.

cies per fixar-nos exclusivament en la problemàtica epistemològica de fons. Turró presenta les dues primeres posicions gnoseològiques de forma antinòmica.

(1) Teoria empírica del coneixement (aristotelisme): les impressions sensibles transmeten la realitat de la cosa a les nostres facultats passives (espècies, imatges), que, pels procediments abstractius de l'enteniment, donen lloc als nostres enunciats sobre la realitat externa.

(2) Teoria subjectiva del coneixement (kantisme): com que les impressions no comporten mai necessitat, des d'elles és impossible assegurar lleis causals en sentit estricte i, per tant, com veié Hume, la ciència empírica estaria mancada de fonaments. Per això, les condicions de l'objectivitat s'han de cercar en la formalitat dels processos lògics: necessàriament, l'intel·lecte, quan pensa l'objecte, ho fa d'acord amb determinades lleis *a priori* (espai, temps, categories). D'aquesta manera, només perquè podem connectar les sensacions a la noció intel·lectiva d'objectivitat («objecte en general»), aquelles esdevenen coneixement d'«objectes».

En aquest punt, cal remarcar que Turró assumeix íntegrament que, després de la crítica kantiana, la teoria empírica és ja per sempre més insostenible:

«La primera cosa que es necessita, doncs, perquè la percepció sigui possible, és el coneixement de l'objecte del qual es puguin predicar les imatges que els sentits ens donin. No n'hi ha prou que se'ns digui que l'aigua cisella des de fora, en els sentits, certes imatges, que ens la fan conèixer: en procedir així patim una il·lusió, car l'aigua, independentment d'aquestes imatges, és quelcom, i, mentre el coneixement d'aquest quelcom no sigui a la ment, no podem saber mai que per aquestes imatges el coneixem; operació interior que es pressuposa indispensablement a la projecció exterior, ja que d'altra manera serien projectades a una cosa de la qual res sabem. Kant, en posar-nos de manifest el buit immens en què assenta els seus fonaments la teoria empírica del coneixement, més que malmesa, la deixa enderrocada»⁸.

Atès aquest pronunciament, és clar que Turró no podrà passar a defensar novament posicions escolàstiques, empiristes, positivistes o objectivistes ingènues, com sostenen les interpretacions habituals⁹.

Ara bé, la posició kantiana revela una altra dificultat essencial, inversa i, en certa mesura, complementària a la teoria empírica. Segons Kant, només quan relliguem l'objecte en general (constructe lògic) a la sensació, hi ha pròpiament coneixement d'una realitat dife-

8. *Ibid.*, p. 72.

9. Interpretacions degudes potser al fet que emfasitzen exclusivament *Els orígens del coneixement*, sense situar les doctrines d'aquest text en el context sistemàtic que estableix la *Filosofia crítica*.

rent a la del pensament. Doncs bé, ¿com sabem que la sensació prové d'una alteritat i així considerem que l'objecte conegut no és un mer estat mental? Kant dona a aquest problema una resposta clarament insatisfactòria: una mena de creença inqüestionada (i injustificada) en la cosa en si, en tant que «causa» de materialitat de la sensació.

Doncs bé, aquest és el problema epistemològic que Turró destaca com a central després del kantisme: assegurar que la impressió correspon a una realitat extramental i així que el coneixement com a constructe intel·lectiu es refereix a una realitat efectivament existent fora de mi. En les seves paraules:

«Ço que necessitem saber, en el cas present [cinabri], és com sabem que fora de nosaltres hi ha una cosa espacial, col·locada a un cert lloc de l'espai, i àdhuc què és aquesta cosa, la qual en afectar la retina hi determina una certa color roja. Aquest és el problema a resoldre, mentre que el problema que es proposa Kant consisteix en l'examen de com es fa una lligada lògica entre un subjecte que és donat a la ment com a cosa efectiva i real, i una qualitat sensorial que és donada als sentits. Necessitem saber com ens ve imposat des de fora el coneixement de la cosa que impressiona, com la impressió obeeix a una determinant; i Kant, desentenenent-se de l'aspecte objectiu de la qüestió, la planteja subjectivament en deslligar la matèria sensorial de ço que la determina en els sentits i en lligar-la amb les virtuts màgiques que el prenen com a objecte de coneixement»¹⁰.

Atenent tot això, crec que és palès que R. Turró no nega pas que hi hagi unes condicions intel·lectives de l'objectivitat que regeixen el procés cognoscitiu —amb la qual cosa retornaria efectivament a un empirisme ingenu—, sinó que més aviat situa la tasca epistemològica cabdal en un altre punt: per què aitals condicions poden projectar-se legítimament sobre un món extern-sensible? Plantejat així, el problema tematizat a partir de la lliçó V és prou semblant —amb totes les diferències de tractament, conceptualització i solució— al que coetàniament es plantejaven certs neokantians (Rickert), el positivisme crític de Viena (Avenarius, Macht), o el mateix neopositivisme lògic de Carnap (enunciats protocol·laris): el de la connexió entre els constructes teòrics i un llenguatge observacional que garanteixi la realitat externa.

Per resoldre la qüestió, Turró no apel·la tampoc simplement —com havien fet anteriorment Balmes o Llorens i Barba— a la sensatesa humana en general, sinó que entra en diàleg amb els resultats de la psicofisiologia experimental de la percepció (Helmutz, Wundt, Golgi, Kühne), recollint aquí les aportacions de les seves pròpies obres

10. R. TURRÓ, *op.cit.*, pp. 84-85.

de 1918 sobre el tema. Essent potser un dels punts més coneguts de la seva obra, dono només les línies mestres de la resposta:

(1) L'exterioritat de l'objecte es prova bàsicament a partir de l'anàlisi de la percepció tàctil, on es constitueixen les relacions espacials elementals; (2) al seu torn, la percepció s'inscriu en el marc dels mecanismes psicomotors generals del psiquisme com a reguladors de l'adaptació de l'individu al medi; (3) tal adaptació està bàsicament en funció de la supervivència i, per tant, de l'«instint tròfic» (recerca de l'aliment) com a motor últim de tots els processos conductuals; (4) l'instint tròfic es desvetlla tan aviat com el fetus deixa el si matern i així es veu obligat a iniciar la discriminació dels estímuls, i.e. a situar-se en un món real-objectiu per tal de sobreviure; (5) vistos des d'aquí, els elements més abstractes de la intel·ligència i de l'objectivitat cognoscitiva no són més que estructures superiors que neixen i es despleguen a partir del dinamisme sensomotor elemental que sempre està en funció d'un medi exterior.

En certa mesura, la solució que proposa Turró al problema de l'estatut dels constructes logicocognitius és una mena d'«epistemologia genètica», en la qual el nivell de les operacions abstractes recolza en la realitat última de les operacions concretes del dinamisme psicomotor. I atès que aquest dinamisme sempre està en funció d'una alteritat espacial, els constructes cognoscitius superiors remetent efectivament a una realitat extramental.

Bibliografia: estat de la qüestió

Respecte de les fonts, no existeix encara una catalogació definitiva de l'obra (ni mèdica ni filosòfica) de R. Turró, de manera que sovint les referències editorials que se citen són inexactes, sobretot en el cas de primeres edicions i traduccions de textos que aparegueren en diferents llengües. El llistat més exhaustiu de títols pot obtenir-se de la xarxa informàtica del Catàleg Col·lectiu de les Universitats de Catalunya (www.cbuc.es).

En l'àmbit més estrictament filosòfic, la seva obra pot agrupar-se en dues temàtiques. D'una banda, els textos de tipus metodològic, bàsicament en referència al camp de la psicofisiologia: *Cartas a Letamendi* (1879), *El mètode objectiu* (1916) i *La disciplina mental* (1925). D'altra banda, l'exposició de la seva teoria del coneixement: *Els orígens del coneixement: la fam* (1912), *Origen de les representacions de l'espai tàctil* (1913), *La base tròfica de la intel·ligència* (1918) i *Filosofia crítica* (1918).

La literatura secundària és escassa. Les referències que trobem a Turró en les històries generals de la filosofia espanyola (J. L. Abellán, A. Guy) són breus resums, entre anecdòtics i confusos. Existeixen tres articles ja antics, però encara prou útils: J. TUSQUETS, «L'obra filo-

sòfica de R. Turró», dins *Criterion*, 1926; J. SERRA HUNTER, «Característiques fonamentals de la Filosofia d'en Turró», introducció a *El mètode objectiu*, Barcelona: 1927, i A. ARÓSTEGUI, «La filosofía crítica de R. Turró», dins *Revista de Filosofía*, Madrid: 1950. Més recent és la publicació de J. SEMPERE, *Ideari de R. Turró* (introducció, antologia i cronologia), Barcelona: Edicions 62, 1965.

Biografia bàsica

- 1854 Neix a Malgrat.
- 1869 Acabat el batxillerat a Girona, ingressa en la Facultat de Medicina de Barcelona; Letamendi n'és professor. Poc després s'allista a una partida de liberals (II guerra carlina).
- 1871 Reprèn els estudis de Medicina, l'abandona quan només li mancava aprovar Medicina Legal. Es matricula a la Facultat de Filosofia i Lletres, on es llicenciarà.
- 1875 Es trasllada a Madrid, on exerceix de periodista polític, però sense abandonar el seu interès per la medicina i la biologia.
- 1879 Publica a la revista *El Siglo Médico* unes *Cartas a Letamendi*, en què critica les posicions del seu antic professor.
- 1880 A partir d'uns articles previs, publica *El mecanismo de la circulación arterial*; les seves intuïcions seran valorades per l'escola mèdica francesa, i serà traduït al francès tres anys més tard.
- 1884 Retorn a Barcelona: s'incorpora com a ajudant de laboratori a la càtedra de patologia del Dr. Jaume Pi i Sunyer. Per exigències professionals, es llicencia ràpidament com a veterinari per la Universitat de Santiago.
- 1887 Ingressa al Laboratori Microbiològic Municipal que dirigia el Dr. Jaume Ferran: inici dels seus estudis sobre bacteriologia i immunologia, que s'aniran publicant en diversos articles.
- 1894 Membre de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona.
- 1897 Encarregat dels cursos de bacteriologia de l'Acadèmia de Medicina.
- 1906 Director del Laboratori Microbiològic Municipal.
- 1911 Membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Creixent interès per les qüestions filosòfiques de tipus metodològic i epistemològic.
- 1912 Publica l'original català d'un dels seus textos filosòfics cabdals: *Els orígens del coneixement: la fam*. Membre fundador de la Societat Catalana de Biologia.
- 1913 Publica l'article *Origen de les representacions de l'espai tàctil*, que amplia punts del llibre de 1912.
- 1916 Reuneix els resultats de les seves recerques mèdiques al llibre *Els ferments defensius en la immunitat natural i adquirida*. Publica en francès *La*

- méthode objective* sobre la relació entre psicologia i fisiologia. Discurs inaugural del Congrés Espanyol de Veterinària celebrat a Barcelona.
- 1918 Publica a Madrid *La base trófica de la intel·ligència* –curs dictat a la Residència d'Estudiants l'any anterior–, i a Barcelona *Filosofia crítica* –curs donat a la Societat Catalana de Filosofia l'any anterior.
- 1920 És nomenat president de la Societat Catalana de Biologia, càrrec que ocuparà fins al 1924.
- 1922 Rep l'homenatge de la Societat Catalana de Biologia en un important acte institucional al Palau de la Generalitat.
- 1923 Creació de la Societat Catalana de Filosofia, de la qual n'és promotor i membre delegat de l'IEC en la seva primera Junta Directiva.
- 1925 Contràriament a un acord anterior, l'Ajuntament el jubila de la direcció del Laboratori Microbiològic. Publica a la *Revista de Catalunya* uns *Diàlegs sobre coses d'art i de ciència*. Publica a Madrid *La disciplina mental* –discurs inaugural del IX Congrés de l'Associació Espanyola per al Progrés de les Ciències, Salamanca, 1924.
- 1926 Mor.